

НАРОДНИ МУЗЕЈ НИШ

**ДИНАСТИЈА ОБРЕНОВИЋ
И ПРОГЛАШЕЊЕ
КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ**

Тематски зборник радова

Ниш, 2023.

Издавач
Народни музеј Ниш

За издавача
Весна Црноглавац

Уредник
Проф.др Сузана Рајић

Редакција
Др Душица Бојић
Проф. др Ставрула Маврогени
Проф. др Саша Станојевић
Доц. др Урош Шешум
Марина Влаисављевић
Иван Митић, секретар

Рецензенти
Проф. др Радош Љушић
Др Јасмина Милановић
Проф.др Владан Гавриловић

Лектор
Милена Мишић Филиповић

Превод на енглески
Александра Џунић

Техничка припрема
Милан Д. Ранђеловић

Штампа
Scero Print, Ниш

Тираж
250 примерака

ISBN 978-86-83019-79-3

Штампање публикације је финансирано средствима Министарства за културу
и информисање Републике Србије

САДРЖАЈ / CONTENTS

УВОДНА РЕЧ	9
------------------	---

I

Сузана Рајић КРАЉЕВСКИ ДОМ ОБРЕНОВИЋА – ЈАВНА И ПРИВАТНА СФЕРА ДЕЛОВАЊА (1882–1903)	15
---	----

Чедомир Антић МЕЂУНАРОДНЕ РЕАКЦИЈЕ НА ПРОГЛАШЕЊЕ КРАЉЕВИНЕ У СРБИЈИ 1882. ГОДИНЕ	41
--	----

Данко Леовац ДОМАЋА И ИНОСТРАНА ШТАМПА О ПРОГЛАСУ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ 1882. ...	49
---	----

Горан Васин ПРОГЛАШЕЊЕ СРБИЈЕ ЗА КРАЉЕВИНУ 1882. У ПОЛИТИЧКОЈ ИДЕОЛОГИЈИ ПРЕЧАНСКИХ СРБА	61
--	----

Константинос Катсанос ГРЧКА ШТАМПА О ОБРЕНОВИЋИМА	69
--	----

Саша Станојевић БУГАРСКА ШТАМПА О ПРОГЛАШЕЊУ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ 1882. ГОДИНЕ ...	81
---	----

II

Ана Костић ЗНАЧАЈ МАНАСТИРА ЖИЧЕ КАО КРУНИДБЕНЕ ЦРКВЕ У ВИЗУЕЛНОЈ КУЛТУРИ И ВЛАДАРСКОЈ ИДЕОЛОГИЈИ КРАЉА МИЛАНА И КРАЉА АЛЕКСАНДРА ОБРЕНОВИЋА	91
---	----

Снежана Цветковић ДВОР КНЕЗА – КРАЉА МИЛАНА ОБРЕНОВИЋА У НИШУ И КУЛТУРА ОСМАНСКОГ НАСЛЕЂА	111
---	-----

Александар Марушић ДАРОВИ КРАЉА МИЛАНА ОБРЕНОВИЋА ЗНАМЕНИТОМ ТАКОВУ – МЕСТУ ПОДИЗАЊА ДРУГОГ СРПСКОГ УСТАНКА	125
---	-----

Дејан Вукелић АРАПСКИ САЛОН КРАЉА МИЛАНА ОБРЕНОВИЋА: ИСКУСТВО ЕГЗОТИЗМА НА БЕОГРАДСКОМ ДВОРУ ПОТКРАЈ XIX ВЕКА	147
Зорица Петровић ДВОРСКЕ ДАМЕ КРАЉИЦЕ НАТАЛИЈЕ	173
Вук Даутовић ОД РАТНОГ ВЕТЕРАНА ДО ДВОРСКОГ КУЈУНЦИЈЕ: ЂОРЂЕ М. ЈАНКОВИЋ У ДРУШТВЕНИМ И УМЕТНИЧКИМ ЗБИВАЊИМА НИША ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ 19. ВЕКА	195
Ставрула Маврогени ПОРТРЕТИ КРАЉЕВСКИХ ПОРОДИЦА У ГРЧКОЈ И СРБИЈИ	215
Александар С. Јуркович НАШ ВИЛИ ИЗ РОГАШКЕ СЛАТИНЕ	223

III

Данијел Радовић ВЛАДАР И ЊЕГОВ ПОЛИТИЧКИ МЕНТОР: КНЕЗ МИЛАН ОБРЕНОВИЋ И ЈОВАН РИСТИЋ (1868–1873)	231
Душица Бојић „СЛИВНИЦА“ И ОСТАЛА АРХИВСКА ГРАЂА ВЕЗАНА ЗА КРАЉА МИЛАНА ОБРЕНОВИЋА У ИСТОРИЈСКОМ МУЗЕЈУ СРБИЈЕ	245
Јелена Јовановић Симић ЧАСОПИС <i>НАРОДНО ЗДРАВЉЕ</i> КАО ОГЛЕДАЛО ЗДРАВСТВЕНИХ ПРИЛИКА У КНЕЖЕВИНИ / КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ (1881–1885)	261
Урош Шешум ОБЕЛЕЖАВАЊЕ ПЕТСТОТЕ ГОДИШЊИЦЕ КОСОВСКЕ БИТКЕ 1889. ГОДИНЕ	285
Нурбану Дуран ПОСЕТА КРАЉА МИЛАНА ОБРЕНОВИЋА ЦАРИГРАДУ 1889. ГОДИНЕ	309
Небојша Ђокић РЕФОРМА СРПСКЕ ВОЈСКЕ НАКОН СРПСКО–ТУРСКИХ РАТОВА: ВОЈНО-ТЕОРИЈСКИ ОКВИР И НАОРУЖАЊЕ	319
Мирослав Пешић ПАРТИЈСКЕ БОРБЕ У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ У ПРВИМ ГОДИНАМА ВЛАДАВИНЕ КРАЉА АЛЕКСАНДРА ОБРЕНОВИЋА (1894–1897)	335

Ненад Нинковић КО ЈЕ БИО САРУТ NATIONIS СРБА У ХАБЗБУРШКОЈ МОНАРХИЈИ ОД 1690. ДО 1779. ГОДИНЕ	353
Жарко Илић ИНТЕГРАЦИЈА СТАРОГ ВЛАХА У КНЕЖЕВИНУ СРБИЈУ ЗА ВРЕМЕ ПРВЕ ВЛАДАВИНЕ КНЕЗА МИЛОША (1831–1839)	365
Александар М. Савић ИЛИЈА ГАРАШАНИН И ОБРЕНОВИЋИ У ЕМИГРАЦИЈИ (1843–1859)	385
Славиша Недељковић ОДБОР ЗА ШКОЛЕ И УЧИТЕЉЕ И СРПСКИ НАЦИОНАЛНИ РАД У СТАРОЈ СРБИЈИ	403
Ивана Спасовић БАНАТСКА ВОЈНА ГРАНИЦА, ЊЕНО УКИДАЊЕ И КНЕЖЕВИНА СРБИЈА ..	415
Владимир Вучковић ДРЖАВНОПРАВНО УРЕЂЕЊЕ НОВИХ КРАЈЕВА 1878. ГОДИНЕ И ПОЛИТИЧКА ИДЕЈА КНЕЗА МИЛАНА ОБРЕНОВИЋА У ВЕЗИ СА СТАРОМ СРБИЈОМ	431
Иван Митић КУРИРСКИ ИНЦИДЕНТ 1879. ГОДИНЕ	445
Борче Николов ПРОТИВ СРПСКЕ ПРОПАГАНДЕ ИЛИ ПРОТИВ СТРАНЕ ПРОПАГАНДЕ? ДОГАЂАЈИ ОКО АФЕРЕ КОЛУМБО КРОЗ ПРИЗМУ ПОЛИТИКЕ МАКЕДОНСКЕ РЕВОЛУЦИОНАРНЕ ОРГАНИЗАЦИЈЕ И БУГАРСКОГ ТАЈНОГ РЕВОЛУЦИОНАРНОГ БРАТСТВА ПРЕМА ПРОСРПСКИМ ЕЛЕМЕНТИМА У ОСМАНСКОЈ МАКЕДОНИЈИ	455
Предраг Илић АРХИВСКА ГРАЂА ОКРУЖНИХ И СРЕСКИХ НАЧЕЛСТАВА У ПЕРИОДУ КРАЉЕВИНЕ СРБИЈЕ ОД 80-ИХ ГОДИНА XIX ВЕКА ДО КРАЈА ПРВОГ СВЕТСКОГ РАТА	477
Зоран Стевановић, Александар Никезић АЛЕКСИНАЦ И ОБРЕНОВИЋИ	493
Дарко Жарић ПРОКУПЉЕ У КРАЉЕВИНИ СРБИЈИ 1882–1903. ГОДИНЕ	501
Дејан Микавица КРАЉ МИЛАН ОБРЕНОВИЋ И СРПСКА НАЦИОНАЛНА ПОЛИТИКА У АУСТРОУГАРСКОЈ 1882–1887.	517

Др Ана Костић

Ванредни професор, научни сарадник

Универзитет у Београду

Филозофски факултет

Одељење за историју уметности

anchikostic@gmail.com

ЗНАЧАЈ МАНАСТИРА ЖИЧА КАО КРУНИДБЕНЕ ЦРКВЕ У ВИЗУЕЛНОЈ КУЛТУРИ И ВЛАДАРСКОЈ ИДЕОЛОГИЈИ КРАЉА МИЛАНА И КРАЉА АЛЕКСАНДРА ОБРЕНОВИЋА

Апстракт: Манастир Жича, задужбина Стефана Првовенчаног, подигнута 1221. године као средиште Архиепископије, место крунисања српских владара и устоличења црквених поглавара, због значаја који је имала у прошлости заокупљала је пажњу српске јавности и владара током читавог 19. века. Иако је, попут других немањићких задужбина, још од времена Првог и Другог српског устанка имала важно место у владарској идеологији војда Карађорђа и кнеза Милоша Обреновића, тек ће проглашењем Србије за Краљевину Жича, као крунидбена црква, добити на значају у владарској идеологији, прво краља Милана, а потом краља Александра Обреновића. Проглашењем Србије за Краљевину 1882. године, актуелизује се њен значај као традиционалне крунидбене цркве српских владара, да би се 1899. године миропомазањем краља Александра Обреновића у њој таква њена улога заиста и обновила у нововековној пракси. Краљ Милан Обреновић је за време своје владе иницирао потпуну обнову манастира, а преиначавањем Ужичке епархије у Жичку, додатно је истакао идеолошки и историјски значај Жиче у српској култури. Визуелне представе Жиче као старе немањићке задужбине и крунидбене цркве српских владара имале су важно место и у владарско-пропагандним програмима краљице Наталије Обреновић, о чему сведочи њен албум. Свет о значају Жиче као крунидбене цркве српских краљева, нови талас њеног научног проучавања и популаризација у визуелној култури довели су до тога да се у њој миропомаже 1889. године краљ Александар Обреновић. У владарско-пропагандним програмима краља Александра, Жича је имала важно место. Поред приложничких активности усмерених према Жичи, краљ Александар је потписао и Закон о њеној оправци, чиме је брига о овом манастиру постала институционализована.

Кључне речи: манастир Жича, владарска идеологија, визуелна култура, краљ Милан Обреновић, Албум краљице Наталије, краљ Александар Обреновић.

Манастир Жича, задужбина краља Стефана Првовенчаног, подигнут је 1206–1221. године у пространој долини Ибра, отвореној према тадашњим важним трансбалканским саобраћајницама, да буде средиште Архиепископије и место крунисања српских владара и устоличења црквених поглавара.¹ У Жичи су од њеног оснивања чуване најдрагоценије српске реликвије, а њен углед као архиепископске цркве додатно је уздигао први српски архиепископ, Сава Немањић, преневши у њу око 1230. године мошти свога брата Стефана Првовенчаног из Студенице и прогласивши га светитељем.² Велика манастирска целина, подигнута у средњем веку, током наредних столећа била је више пута разарана, те су 19. век дочекале једино велика црква Светог спаса и мала црква Светог Петра и Павла које су биле у рушевинама.³ Потпуно нову етапу у историји свог постојања Жича доживљава управо у српској култури 19. века. У складу са националном идеологијом и културом историзма, које су обележиле све сфере друштвеног, политичког и црквеног живота и деловања у 19. веку, Жича бива препозната као значајан споменик националне прошлости и у складу са тим истраживана, обновљена и популаризирана у културној и научној јавности оновремене Србије.⁴ Њен значај као немањићке задужбине, некадашњег средишта српске Архиепископије и крунидбене цркве, допринео је томе да буде укључивана у важне државне програме током 19. века.

Већ у току Првог (1804–1813) и Другог српског устанка (1815) она бива укључена у владарске програме војда Карађорђа Петровића и кнеза Милоша Обреновића. Исказујући се као хришћански владари, покушавајући да успоставе темеље српске државности, војд Карађорђе и кнез Милош усме-

¹ Истраживања и рад су настали у склопу финансирања научноистраживачког рада на Универзитету у Београду – Филозофском факултету (број уговора 451-03-68/2022-14/200163).

О манастиру Жичи постоји обимна литература из које издвајамо само неке од наслова: В. Петковић, *Жича: архитектура и живопис*, Старинар, год. 1, св. 2 (1906), 141–187; Исти, *Жича: историски део*, Старинар, год. 2 (1907), 116–148; Исти, *Жича: иконографија*, Старинар год. 4, св. 1 (1909), 27–106; Исти, *Манастир Жича: хисторија*, Београд, 1911; М. Кашанин, Ђ. Бошковић, П. Мијовић, *Жича: историја, архитектура, сликарство*, Београд, 1969; Г. Суботић, *Жича*, Београд, 1984; М. Чанак Медић, Б. Тодић, *Манастир Жича*, Београд, 1999; М. Чанак Медић, Д. Поповић, Д. Војводић, *Манастир Жича*, Београд, 2014; Б. Тодић, Д. Драшковић, М. Лукић Цветић, *Манастир Жича: изложба у Москви*, Краљево, 2015; Б. Мелцер, А. Павловић, С. Аћимовић, *Манастир Жича: библиографија*, Краљево 1998.

² М. Чанак Медић, Б. Тодић, *нав. дело*, 5.

³ О томе како је изгледао средњовековни манастирски комплекс видети: М. Кашанин, Ђ. Бошковић, П. Мијовић, *нав. дело*, 55–100; М. Чанак Медић, Б. Тодић, *нав. дело*, 13–24; М. Чанак Медић, Д. Поповић, Д. Војводић, *нав. дело*, 113–120.

⁴ Н. Макуљевић, *Уметност и национална идеја у 19. веку: систем европске и српске визуелне културе у служби нације*, Београд, 2006, 185, 193; N. Makuljević, *Inventing and changing the canon and constitution of Serbian national identity in the nineteenth century*, *Суммекта: зборник радова поводом четрдесет година Института за историју уметности Филозофског факултета Универзитета у Београду*, ур. И. Стевовић, Београд, 2012, 505–517.

равали су своје интересовање и приложничку делатност према немањићким задужбинама, чије очување, обнова и свеукупно побољшање стања постаје њихов приоритет.⁵ Настојећи да у Жичи обнове и омогуће континуитет живота различитим прилозима и активностима, Карађорђе и Милош утемељују праксу која ће трајати кроз читав 19. век, према којој старање о националним старинама спада у бригу државе и њеног владара. Тако Карађорђе прилаже имања и воденицу за издржавање Жиче, а изграђује и вишеспратни конак са келијама за монахе 1806. године, док кнез Милош, одустајући од њене обнове због висине трошкова, а имајући свест о њеном значају као старине, шаље 1822. године Димитрија Давидовића и Јанка Михајловића Молера да утврде и скицирају њено стање.⁶ Своје поштовање Жиче као споменика славне прошлости исказују и потоњи кнезови, Александар Карађорђевић и Михаило Обреновић, посећујући и даривајући је 1858. и 1861. године у оквиру својих програмских путовања по Србији.⁷ Даривањем Жиче, нововековни српски владари су се идеолошки повезивали са ктиторским и приложничким активностима династије Немањић, оснивачима српске средњовековне државе, у циљу истицања континуитета и сопственог владарског легитимитета. Мит о „седмобратој Жичи” као крунидбеној цркви српских средњовековних владара, који је био присутан у српској јавности 19. века, захваљујући путописима и текстовима о Жичи публикованим у оновременој штампи, имао је значајног удела у стварању државно-пропагандног програма након проглашења Србије за краљевину 1882. године. Тада је Жичи, после више векова, додељена кључна улога у ритуалима смишљеним за потребе владарске идеологије.

Манастир Жича у владарској идеологији краља Милана Обреновића

Са проглашењем Србије за краљевину долази до потребе истицања националног лика краља Милана Обреновића, чија су власт и режим били дубоко уздрмани, између осталог, кризом произашлом из његове аустрофилске политике и потписивања Тајне конвенције са Аустроугарском.⁸ Након проглашења

⁵ А. Костић, *Од руина до крунидбене цркве: манастир Жича у 19. веку*, Београд, 2022, 21–38.

⁶ Ј. Нешковић, *Манастир и храм Жича*, Даница: српски народни илустровани календар за годину 2004. 11 (2003), 398; Љ. Дурковић Јакшић, *Епископ Јоаникије Нешковић и обнова 1856. манастира Жиче: поводом 130-годишњице обнове*, Краљево, 1987, 25–27; Р. Перовић, *Први српским устанак: акта и писма, на српском језику, књ. 1, 1804–1808*, Београд, 1977, 400; Д. Здравковић, *Царска лавра Студеница*, Краљево, 1935, 81; А. Костић, *нав. дело*, 24–26, 30, 37–50.

⁷ Државни архив Србије (=ДАС), Митрополија београдска (=МБ), 1861, Но. 1002; *Србске новине*, 27. септембар 1861; Љ. Дурковић Јакшић, *нав. дело*, 59; А. Костић, *нав. дело*, 152.

⁸ Љ. П. Ристић, *Краљеви у Краљеву (1882-1889-1904)*, Научни скуп Рудо Поље, Карановац, Краљево: (од првих помена до Првог светског рата), ур. Н. Тасић, Д. Драшковић, Љ. П. Ристић, Београд–Краљево, 2000, 233–235.

Краљевине, ради постизања политичке стабилности, краљ Милан у својим династичко–пропагандним програмима настоји да се српској јавности представи као легитимни владар и да покаже континуитет власти, истичући раније заслуге династије Обеновић и позивајући се, попут његових претходника, на српске средњовековне владаре из династије Немањић.

О оваквој перцепцији краља Милана у српској јавности речито сведочи и егзалтирана и родољубива честитка изасланика вароши Карановца, упућена краљу поводом проглашења Србије за краљевину. У њој су Карановчани исказали „највеће одушевљење и неописану радост” „да је Србија данас доживела стару славу Немањића”.⁹ Повезујући стару славу средњовековне српске династије са Миланом, као првим нововековним српским краљем, Карановчани га позивају да се, у складу са средњовековном традицијом, миропомаже у Жичи, уверавајући га да су почели са припремама за овакву свечаност, за коју је приготовљено и „мало оног светог уља истекшег из раке светог Симеуна мироточивог, са којим је Свети Сава брата свог првовенчаног Стефана на Краљевство помазао”.¹⁰ Уз то су на Спасовој цркви већ била отворена нова врата, па је седмобратна Жича постала осмобратна и тако спремна да дочека новог владара.¹¹ Поменути предлог и припреме за краљев дочек произашли су из чињенице да су Карановчани били упознати са тим да се планира једномесечно краљево путовање по Србији, које је подразумевало посете бројним градовима попут Шапца, Обреновца, Ваљева, Пожеге, Добриње, Чачка, Карановца, Крушевца, Куршумлије, Прокупља, Лесковца, Ниша, Књажевца, Зајечара и Неготина. Ово путовање, које је имало форму ефемерног спектакла, брижљиво је било осмишљено у сврхе популаризације владара. Краљева посета Карановцу обележена је као и у другим градовима вишедневним ефемерним спектаклом, током којег је Карановац преименовао у Краљево и посетио две најважније немањићке задужбине у близини – Студеницу и Жичу.¹² Приликом посете Жичи, која је и након обнова ужичког епископа Јоаникија Нешковића, подузетих средином 19. века и даље била у рушевинама, краљ Милан наређује да се хитно изврше истраживања и откопавања и да се црква обнови.¹³ Извештај са ове посете, дат у новинама, истиче Жичу као српску крунидбену цркву, „намењену за славе и свечаности, за крунисање Краљева српских и за сабирање властеле и народа српског”.¹⁴ Предање о Жичи као крунидбеној цркви српских средњовековних владара у којој се крунисало чак седам српских краљева, било је познато још

⁹ Исто, 236.

¹⁰ Исто.

¹¹ *Видело*, бр. 54, 24. март / 5. април 1882; Љ. П. Ристић, *нав. дело*, 236.

¹² О самом току ефемерног спектакла више у оновременој штампи: *Видело*, бр. 72, 5. мај 1882; Љ. П. Ристић, *нав. дело*, 237–238; Н. Макуљевић, *Уметност и национална идеја у XIX веку...*, 53.

¹³ О ранијој обнови манастира средином 19. века, у време владике Јоаникија Нешковића више у: Љ. Дурковић Јакшић, *нав. дело*; А. Костић, *нав. дело*, 69–110.

¹⁴ Н. Макуљевић, *нав. дело*, 53.

почетком 19. века када га бележи Јоаким Вујић у свом *Путешетвију по Србији*, одакле га прихватају и преносе многи каснији писци о Жичи.¹⁵

Иако је, дакле, некадашња улога Жиче као крунидбене цркве била позната током читавог 19. века, посебно је била актуелизована проглашењем Србије за краљевину. Предлог Краљевчана краљу Милану да се у Жичи обави његово миропомазање светим миром истеклим из гроба Симеона Немање, истицање Жиче као српске традиционалне крунидбене цркве у јавности и сам краљев чин њеног посећивања након проглашења краљевине, били су предуслови за произвођење нове традиције крунисања потоњих владара, у којима ће Жича крајем 19. и почетком 20. века одиграти важну улогу.¹⁶ Одласком краља Милана у Студеницу на поклоњење моштима Светог Стефана Првовенчаног, најзначајнијој националној реликвији, и потом посетом „седмовратној” Жичи као крунидбеној цркви српских владара, створена је једна нова „традиција” коју ће поштовати и потоњи српски краљеви – краљ Александар Обреновић и Петар Карађорђевић по ступању на престо.¹⁷

Наредба краља Милана приликом посете Жичи да се предузму истраживања и приступи њеној обнови, произвела је да се у државним оквирима о овом питању већ током друге половине 1882. године озбиљно размишља. Испоставиће се у годинама које следе да је оваква краљева иницијатива везана за обнову Жиче, бригу о њој сместила у оквире владарске идеологије и пропаганде, али и питање њене обнове званично у државне оквире. Крагујевачки окружни инжењер Станислав Кучевски, био је одмах након краљеве посете Жичи упућен на терен од стране председника краљевачке општине и Министра грађевина да проучи стање Спасове цркве и предложи план и предрачун за њену оправку. Иако су план и предрачун завршени врло брзо након посете краља Милана манастиру Жичи, већ 22. јуна 1882, било је неопходно учинити неке додатне измене, које су потрајале, те је финални план са предрачуном Министарству грађевина достављен тек 2. фебруара 1883. године.¹⁸ Прорачунати трошкови оправке износили су 318.671,10 динара, што је била позамашна сума новца у то време.¹⁹ Како сам план није до данашњих дана сачуван, доступна архивска грађа сведочи о томе какве су биле главне замисли обнове Жиче те 1882. године. Намера је била да се порушени делови Спасове цркве, а то су звоник и спољна припрата, обнове уз поштовање затеченог стања, као и да се приступи обнови живописа.²⁰ Сви радови би се спроводили под строгим надзором државних

¹⁵ Ј. Вујић, *Путешетвије по Србији*, књ. 1, Београд, 1901, 182; Н. Поповић, *Живот и радња Св. Саве првог архиепископа српског*, Пастир, бр. 8, 25. фебруар 1868, 120; М. Милојевић, *Обити лист Патријаршије пећске*, Гласник Српског ученог друштва 35 (1872), 24–26, 30, 74.

¹⁶ О коришћењу, обнови и произвођењу националне традиције видети: Н. Макуљевић, *нав. дело*, 51–73, 101.

¹⁷ Исто, 53, 101.

¹⁸ Државни архив Србије (=ДАС), Министарство просвете и црквених дела (=МПС-Ц), 1883, Ф VI, Р 73.

¹⁹ ДАС, МПС-Ц, 1883, Ф VI, Р 73.

²⁰ ДАС-МПС-Ц, 1883, Ф VI, Р 73; А. Костић, *нав. дело*, 156–158.

органа и стручних лица, у складу са ондашњим познавањем и разумевањем српске средњовековне уметности и са свешћу о заштити националних споменика.²¹ Увидом у сачувану архивску грађу може се претпоставити да је замислио обнове манастира Жиче текла у смеру истористичке архитектуре, односно уз поштовање српско-византијског стила.²² Као врсни познаваоци националних средњовековних споменика, а посебно манастира Жича који су у више наврата истраживали, Михаило Валтровић и Драгутин Милутиновић су били позвани да изнесу своје стручно мишљење о плану целокупне обнове манастира, но предмет упућен Министарству просвете који садржи њихово мишљење није до данас сачуван.²³ Упркос иницијативи краља Милана, због високих трошкова обнове Жиче који би озбиљно оптеретили државну касу, ништа није урађено по том питању наредних година. Србију и државне финансије је 1885. године потресао Српско-бугарски рат, вођен због кршења одлука Берлинског конгреса и уједињења Кнежевине Бугарске и Источне Румелије који су угрожавали интересе Србије.²⁴ Рат је завршен поразом Србије и дестабилизацијом политичког стања у земљи. Но, без обзира на различите изазове и приоритете са којима се држава сусретала на пољима спољне и унутрашње политике и развоја културе, у наредним годинама питање обнове Жиче ипак је остало присутно и посматрано као општенародна и државна ствар од значаја, што показује више предлога за њену обнову који су стизали са различитих страна.²⁵

Интересовање за Жичу као крунидбену цркву, подстакнуто проглашењем Србије за краљевину, довело је до тога да се паралелно са идејама и напорима везаним за њену обнову, у осмој деценији 19. века покрене нови талас њеног научног проучавања. Публикују се различити текстови о историји, архитектури и живопису Жиче, њени описи се укључују у путописе и опште прегледе споменика

²¹ Свест о заштити и обнови споменика прошлости била је развијена у складу са средњоевропским схватањима, а велики допринос су у том погледу на тлу Србије дали Михаило Валтровић и Драгутин Милутиновић својим теренских истраживањима и научним радом: С. Богдановић, Љ. Мишковић, Прелевић, *Излози српског ученог друштва. Истраживања српске средњовековне уметности 1871–1884*, Београд, 1978, 27–101; Т. Дамљановић, М. Ротер-Благојевић, Г. Милошевић, К. Митровић, А. Вујновић, В. Мако, *Валтровић и Милутиновић – тумачења*, Београд, 2008; *Валтровић и Милутиновић – документи I – теренска грађа 1871–1884*, ур. Т. Дамљановић, Београд, 2006; *Валтровић и Милутиновић – документи II – теренска грађа 1872–1907*, ур. Т. Дамљановић, Београд, 2007.

²² О српско-византијском стилу, који је државним Законом о црквеним властима из 1862. године био одређен као стил градње православних цркава у Кнежевини/Краљевини Србији више у: А. Кадијевић, *Један век тражења националног стила у српској архитектури (средина XIX – средина XX)*, Београд, 2007; Н. Макуљевић, *Црквена уметност у Краљевини Србији*, Београд, 2007, 219–240; Н. Макуљевић, *Inventing and changing the canon...*, 514–115; А. Костић, *Држава, друштво и црквена уметност у Кнежевини Србији*, необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд, 2016, 212–218.

²³ ДАС, МПС–Ц, 1883, Ф VI, Р 73. Писмо ректора Велике школе Министру просвете и црквених дела од 24. августа 1883. године.

²⁴ О Српско-бугарском рату 1885. са старијом литературом видети: У. Шешум, *Пирот у Српско-бугарском рату 1885–1886. и Преки суд за Округ пиротски*, Пирот – од турске касабе до модерног града, преко Берлина и Версаја: зборник радова, ур. М. Јагодић, Пирот, 2018, 199–215.

²⁵ ДАС, МПС–Ц, 1887, Ф III, Р. 14.

националне прошлости, а појављују се и њене визуелне представе у различитим медијима. У тим процесима визуелна култура је имала значајну улогу у популаризацији националног наслеђа и у ширењу свести о Жичи као крунидбеној цркви српских краљева и важном споменику славне прошлости. У тим активностима важно место је имао Албум краљице Наталије Обреновић, за чије потребе је настало више приказа манастира Жича који су били дела различитих уметника.

Албум Краљице Наталије припреман је у периоду од 1881. до 1887. године. Подстицај за његову израду свакако је било стицање државне независности 1878. и проглашење Србије за краљевину 1882. године, па је поред основне сврхе владарске пропаганде, он требао да покаже и особености српске територије и народа, као и то да је савремена Србија земља славних предака, што се чинило укључивањем приказа значајних средњовековних манастира.²⁶ За потребе овог албума настале су две Крстићеве слике са приказом Жиче – *Манастир Жича* и *Унутрашњост манастира Жиче*.²⁷ Крстићеве слике Жиче у албуму краљице Наталије имају, поред уметничке, и извесну документарну вредност. На слици на којој је приказана унутрашњост Спасове цркве дат је поглед ка истоку, те се виде остаци средњовековних фресака и иконостас Николе Марковића који се тада налазио у храму (слика 1).²⁸

Слика 1 Ђорђе Крстић, *Манастир Жича*, 1881-1883.

²⁶ Ј. Трајков, *Албум краљице Наталије Обреновић*, Крушевачки зборник 13 (2008), 101–121.

²⁷ Ове слике се данас налазе у Народном музеју у Београду. Н. Кусовац, *Српско сликарство XVIII и XIX века*, Каталог збирке Народног музеја – Београд, Београд, 1987, бр. кат. 636 и 643; Ј. Трајков, *нав. дело*, 103; Н. Макуљевић, *Црквена уметност у Краљевини Србији*, 143; М. Тодић, *Жича – мотив ликовних представа*, Манастир Жича. Зборник радова, ур. Г. Суботић, Краљево, 2000, 324; М. Коларић, *Ђорђе Крстић*, Београд 1977, 6–7; А. Костић, *Од руина до крунидбене цркве: манастир Жича у 19. веку*, 160–166.

²⁸ Иконостас Николе Марковића сматрао се неповратно изгубљеним након Другог светског рата. Најновија истраживања су показала да је делимично сачуван у цркви у Сирчи, надомак Краљева. О томе у: А. Костић, *нав. дело*, 99–110; М. Цветић, *Каталог изложбе: Трагом жичких икона*, 13–27. мај, Краљево, 2015, бп.

На другој слици приказана је Жича са јужне стране и видљиви су, осим Спасове цркве, њеног тренутног стања након обнова епископа Јоаникија Нешковића, и удаљени објекти: конак, као и дрвена звонара и ограда од прућа која делимично опасује цркву (слика 2).

Слика 2 Ђорђе Крстић, *Манастир Жича*, унутрашњост цркве, 1881-1883.

Попут Крстића и Владислав Тителбах за потребе албума краљице Наталије обилази разне крајеве Србије од 1884. године.²⁹ Након посете Жичи урадио је неколико акварела орнамената и живописа, као и приказе манастира са југоисточне и југозападне стране, од кога је онај који приказује Спасову цркву са југозападне стране публикован уз текст о Жичи у књизи Владимира Карића *Србија, опис земље, народа и државе*, штампаној 1887. године (слика 3).³⁰ Међу Тителбаховим радовима посвећеним Жичи, познати су *Орнамент са ногавице* на једној фресци манастира Жича, *Представа фреске Цара Уроша V*, као и *Приказ манастира са пределом*, који се данас налазе у Етнографском музеју у Београду.³¹

²⁹ Ј. Трајков, *нав. дело*, 104–105.

³⁰ В. Карић, *Србија, опис земље, народа и државе*, Београд, 1887, 716.

³¹ М. Тодић, *нав. дело*, 324; Етнографски музеј, инв бр. 323, инв. бр. 347, инв. бр. 331.

Слика 3 Владслав Тителбах, *Жича*, у: В. Карић, *Србија, опис земље, народа и државе*, Београд, 1887.

На позитивну перцепцију Жиче и њен значај у научним, културним и црквеним круговима током осме деценије 19. века, указује чин преименовања Ужичке епархије у Жичку, чиме је истакнут духовни значај манастира и његов историјски значај.³² Ово решење о преименовању епархије, које је донела Народна скупштина, подржао је и потписао лично краљ Милан 27. јуна 1884. године.³³ На овај чин се надовезује и предлог Димитрија Руварца изнет 1885. године да се оде и корак даље, те да се „у Краљевини Србији, архиепископија и митрополија београдска прозове архиепископијом Жичком и патријаршијом српском, а архиепископ и митрополит београдски, архиепископом жичким и патријархом српским, те да се Жича оправи тако да у њој буде средиште обновљене српске патријаршије”.³⁴ Руварац предлаже да се у Жичи потом смести

³² А. Костић, *нав. дело*, 167–168.

³³ Б. Јовановић, *Манастирско непокретно имање у Краљевини Србији*, Гласник Српског ученог друштва 62 (1885) 256, напомена 1.

³⁴ В. С. Д, *Ко је наследник српске Пећке патријаршије и коме за данас по праву припада врховно*

богословија и штампарија за потребе штампања црквених књига, „да Жича буде оно, што је за време Душаново био Хиландар тј. духовни центар Краљевине Србије”.³⁵

Манастир Жича у владарској идеологији краља Александра Обреновића

Значај који је Жича добила у друштвеној и културној јавности и државним оквирима у време владе краља Милана Обреновића, добио је нове размере након 1889. године, доласком краља Александра Обреновића на српски престо, када се у њој одвио чин миропомазања. Свечани чин миропомазања престолонаследника Александра, обављен 1889. године у Жичи, спојен је са прославом петстогодишњице Косовског боја (1389. година). Иза идеје спајања ове две свечаности лежала је потреба да се, након унутрашњих политичких размирица и абдикације краља Милана Обреновића, подигне углед новог краља.³⁶ Церемонија, која је имала државно-династички карактер, замишљена је као вишедневни ефемерни спектакл, који је трајао од 26. јуна до 4. јула 1889. године, и била је подељена у две главне етапе, од којих се прва одвијала у Крушевцу, а друга у Жичи.³⁷ За потребе миропомазања краља Александра, Жича је морала да буде оспособљена да безбедно прими велики број посетилаца. Из тих разлога су над спољном припратом Спасове цркве, која је и даље била у рушевинама, привремено подигнути дрвени зидови над којима је почивао дашчани кров, а оправљен је и громобран (слика 4).³⁸

право над сарајевском православном митрополијом. Исторично-критична црта, Гласник Српског ученог друштва 62, (1885), 125–171. Иницијалима В. С. Д. овде се потписао Димитрије Руварац. Видети: *Преглед издања Српске академије наука и уметности. Књ. 3/2, Српско учено друштво: 1864–1892*, ур. Љ. Никић, Београд, 2002, 171.

³⁵ Исто, 171.

³⁶ Љ. П. Ристић, *нав. дело*, 239.

³⁷ О церемонији миропомазања краља Александра Обреновића у Жичи и прослави петстогодишњице Косовског боја више у изворима и литератури у: *Српске новине*, бр. 136, 20. јун 1889, 629–630; *Српске новине*, бр. 137, 21. јун 1889, 635; *Мале новине*, бр. 182, 22. јун 1889, 1; С. Дечанац, *Владалац и народ. Крунисање и миропомазање владаоца, дужности његове и народне*, Београд, 2018, 220–241; А. Пајевић, *Мала споменица петстогодишње славе видовданске у Крушевцу и миропомазања краља Александра у Жичи (са више слика)*, Нови Сад, 1889, 103–121; С. Рајић, *Александар Обреновић. Владар на прелазу векова, Сукобљени светови*, Београд, 2011, 59; Љ. П. Ристић, *нав. дело*, 239–243; Љ. Дурковић Јакшић, *Прослава петстогодишњице косовске битке у Краљеву и Жичи*, *Наша прошлост* 4 (1989), 19–25; А. Вујновић, *Крунисање српских владара*, Београд–Краљево, 2007; Н. Макуљевић, *Уметност и национална идеја...*, 315–317; Исти, *Црквена уметност у Краљевини Србији*, 19–20; С. Марковић, *Гроф Чедомил Мијатовић, викторијанац међу Србима*, Београд, 2006, 167–169, 173–174; Н. Крстић, *Дневник. Јавни живот IV, 14. јануар 1888 – 20. август 1896*, Београд 2007, 87–88; Ж. Живановић, *Политичка историја Србије у другој половини деветнаестог века. Књ. 3. Краљевско намесништво по абдикацији краља Милана и прва половина владавине краља Александра I 1899–1897*, Београд 1924, 31–34; А. Костић, *нав. дело*, 170–182.

³⁸ ДАС, МПС–Ц, 1897, Ф I, Р 89. Писмо Духовног суда Епархије жичке Министру просвете и

Слика 4 Стара архиепископија Жича, у: F. Ames, *Belgrade Being the History of King Alexander and of Queen Dr*

101/520

De

Први сегмент вишедневног ефемерног спектакла, организованог поводом миропомазања престолонаследника Александра, био је посвећен помену косовским јунацима у Крушевцу 26. и 27. јуна 1889. године. Град је био пригодно обележен црним, а у Лазарици, задужбини кнеза Лазара, уз присуство краља, свих представника државних власти и народа, одржано је богослужење и помен косовским јунацима, уз прикладну проповед митрополита Михаила Јовановића.³⁹ У складу са националним, црквеним и државним карактером ове свечаности, помен косовским јунацима држан је, осим у Крушевцу, и у свим другим црквама у Краљевини.⁴⁰ У спомен на свечаност, краљ Александар је у Лазарици поклатио путир, а краљица Наталија скупочен застирач за налоњ.⁴¹ Након видовданске литургије и свечаности која је потом уследила, у послеподневним часовима положен је камен темељац споменику погинулим косовским јунацима.⁴² Следећег дана, 28. јуна, краљ је кренуо из Крушевца до Расине, где је положен камен темељац државној барутани.⁴³ Овај чин је у јавности требало да створи слику о Србији као самосталној и војно

црквених дела од 29. јануара 1897. О изградњи овог привременог крова на манастиру Жича говори и: А. Пајевић, *Манастир Жича у Краљевини Србији*, Глас истине бр. 16, 1889, 245.

³⁹ А. Пајевић, *Мала споменица петстогодишње славе видовданске у Крушевцу...*, 24–25.

⁴⁰ С. Дечанац, *нав. дело*, 224.

⁴¹ А. Пајевић, *нав. дело*, 33; Н. Макуљевић, *Уметност и национална идеја*, 316.

⁴² *Српске новине*, бр. 133, 16. јун 1889, 619; С. Дечанац, *нав. дело*, 224–225; А. Пајевић, *нав. дело*, 29–30; Н. Макуљевић, *Уметност и национална идеја...*, 316.

⁴³ *Српске новине*, бр. 136, 20. јун 1889, 629; А. Пајевић, *нав. дело*, 40; С. Дечанац, *нав. дело*, 226.

моћној држави.⁴⁴ Следећег дана, краљ је посетио манастир Љубостињу, поклатио се гробу царице Милице и даривао целивајући крст.⁴⁵ На путу од Крушевца до Краљева, где је требало да се одвије миропомазање у Жичи и завршна етапа прославе, свуда је народ пригодно поздрављао владара, а на зауставним станицама су организована веселја, игре, ручкови и забаве.⁴⁶

Краљево миропомазање у Жичи обављено је 2. јула. О велелепности самог чина егзалтирано говори тадашња српска штампа, као и очевици, чиме се у јавности истицао значај Жиче као крунидбене цркве средњовековних и нововековних српских владара.⁴⁷ Поред бројних званица које су присуствовале чину миропомазања у Спасовој цркви, на свечаности је у манастиру било окупљено око двадесетак хиљада посетилаца.⁴⁸ Након што су чин миропомазања и богослужење у Спасовој цркви завршени, свечаност је настављена у манастирској порти где је била постављена трибина без крова, окићена заставама и украсима, на коју је по изласку из храма дошао краљ Александар са намесницима, митрополитом Михаилом Јовановићем и Сабором, те представником руског цара Персијанинчлановима владе и још пар државних великодостојника.⁴⁹ Народ је окупио крај народ и посматра дефиле свих родова војске.⁴⁹ Након с крај народ и посматра дефиле свих родова војске.⁴⁹ Након с накратко одморио у манастирским ћелијама, да би по крај народ и посматра дефиле свих родова војске.⁴⁹ Након с назад у Краљево.⁵⁰ После веселја у Краљеву, завршеног бакљадом и ватромет краљ је следећег дана, 3. јула, отпутовао у Студеницу на поклоњење моштима првог српског крунисаног краља – Светог Стефана Првовенчаног. Чином посете Студеници и поклоњењем моштима Стефана Првовенчаног, млади краљ је заокружио „краљев пут” након миропомазања, на исти начин као и његов отац, краљ Милан, 1882. године, по проглашењу Србије за краљевину.⁵¹

Свечаност прославе петстогодишњице Косовске битке и миропомазања краља Александра Обреновића пропратила је и пригодна визуелна продукција, у којој су значајно место заузимали прикази Жиче који су носили идеолошку поруку. Главни идеатор уобличавања визуелног аспекта свечаности миропомазања краља Александра био је Михаило Валтровић, у оновременој Србији најбољи познавалац Жиче и њеног комплексног историјског, идеолошког и уметничког значаја за српски народ.⁵²

⁴⁴ *Српске новине*, бр. 136, 20. јун 1889, 629.

⁴⁵ *Српске новине*, бр. 136, 20. јун 1889, 630; А. Пајевић, *нав. дело*, 57–58; Н. Макуљевић, *нав. дело*, 317.

⁴⁶ С. Дечанац, *нав. дело*, 227.

⁴⁷ *Мале новине*, бр. 182, 22. јун 1889, 1; А. Пајевић, *нав. дело*, 106–109; С. Дечанац, *нав. дело*, 229–230; А. Костић, *нав. дело*, 175–176.

⁴⁸ У изворима се наводи да је било око двадесетак хиљада посетилаца. Видети: С. Дечанац, *нав. дело*, 240.

⁴⁹ *Мале новине*, бр. 182, 22. јун 1889, 1.

⁵⁰ *Српске новине*, бр. 137, 21. јун 1889, 635.

⁵¹ С. Дечанац, *нав. дело*, 234–240.

⁵² О Валтровићевим истраживањима Жиче са старијом литературом у: А. Костић, *нав. дело*,

Како су церемонији миропомазања у Спасовој цркви у Жичи могле присуствовати само званице са позивницом, то је она била пригодно визуелно уобличена (слика 5). Штампана је на картону у боји, а њен средишњи део заузима текст и приказ манастира са брдима околно. У позадини је приказана српска тробојка са двоглавим орлом у пастелним бојама, док су лево и десно од приказа Жиче постављене вазе са цвећем, из којих излазе српске заставе са државним грбом. Овако визуелно уобличена позивница носила је симболику васкрснућа српске државе.⁵³

Слика 5 Позивница за миропомазање краља А. Обреновића у Манастиру Жича, 20. јун 1889.

За потребе свечаности урађено је више спомен–медаља, а једна од њих, израђена од бронзе по нацрту Михаила Валтровића, амблематски је повезивала спомен Видовдана са обновљеном Србијом, укључујући у визуелно решење и приказ Жиче.⁵⁴ На аверсу медаље представљене су круна и мач на земљи, као и поломљени скиптар, сунце које залази и исписана 1389. година, као симболи пада српске државе (слика 6), док је на реверсу приказан узлетели српски државни орао, сунце, манастир Жича и 1889. година као симболи васкрса српске државе у савременом добу (слика 7).⁵⁵

У спомен на миропомазање краља Александра у Жичи издата је медаља такође урађена по нацрту Михаила Валтровића, на чијем је реверсу приказана Жича

138–146.

⁵³ Позивница за крунисање краља Александра Обреновића из Историјске збирке Музеја у Краљеву, <https://nmkv.rs/zbirke/istorija/pozivnica-za-miropomazanje-kralja-aleksandra-i-obrenovica-i-1514/> Приступљено 25. 11. 2022; А. Костић, *нав. дело*, 177.

⁵⁴ Д. Медаковић, *Косовски бој у ликовним уметностима*, Београд, 1990, слике 30 и 31; Н. Тодоровић, *Југословенске и иностране медаље*, Београд, 1964, 54, слика бр. 52. и 53.

⁵⁵ Н. Макуљевић, *нав. дело*, 316.

и у медаљону лево од ње Стефан Првовенчани као њен ктитор. Около иде натпис „Седмовратни манастир Жича – задужбина краља Стевана Првовенчаног, сазидан 1222”. Жича је приказана у стању након оправки епископа Јоаникија Нешковића, непосредно пред крунисање краља Александра (слика 8). На аверсу медаље је приказана допојасна фигура младог краља Александра у свечаној униформи, док је око њега уз обод медаљона запис „Александер Први, краљ Србије; миропомазан у Жичи 20. јуна 1889”. Медаљу је радило предузеће Адолфа Милера.⁵⁶ Обе поменуте медаље су амблематским језиком јасно повезивале прошлост и садашњи тренутак, пад и васкрснуће српске државе, у којој је чин крунисања владара у Жичи, средњовековној крунидбеној цркви, имао важно идеолошко место у давању легитимитета актуелном владару као наследнику немањићке државе.⁵⁷

Слика 6 и Слика 7 Спомен-медаља поводом петстогодишњице Косовске битне, аверс и реверс, 1889.

Слика 8 Спомен-медаља поводом миропомазања краља А. Обреновића у манастиру Жича, аверс и реверс, 1889.

⁵⁶ Н. Тодоровић, *нав. дело*, 54. бр.52; Н. Макуљевић, *Црквена уметност у Краљевини Србији...*, 22; А. Костић, *нав. дело*, 179.

⁵⁷ А. Костић, *нав. дело*, 179.

У спомен на миропомазање, краљ Александар је 2. јула 1889. године Жичи покљонио престони крст од позлаћеног сребра, украшен драгим камењем, вредан 1000 динара (слика 9).⁵⁸ Приложени крст је дуборезан и подељен у шест сегмената, са представама Великих празника. На ободу стопе крста тече приложнички запис „Александар Први, по милости Божјој и вољи народној краљ Србије, манастиру Жичи на дан свога миропомазања 20. јуна 1889. године”. Престони крст краља Александра се налазио у жичкој ризници све до Другог светског рата, када је, заједно са многобројним манастирским драгоценостима, нестао. До 2010. године се налазио у надбискупијском музеју у Падерборну у Немачкој, одакле је предат Жичи.

Слика 9 Крст краља А. Обреновића покљоњен Жичи у спомен на миропомазање 1889. године

Поводом свечаности прославе петстогодишњице Косовске битке и миропомазања краља Александра у Жичи, Владислав Тителбах је на једном цртежу приказао сцене са свечаности.⁵⁹ На њему се види млади краљ кога миро-

⁵⁸ О крсту више у: *Краљев крст поново у Жичи*, Блиц, 22. октобар 2010; В. Даутовић, *Династичка ктиторичја и лична побожност Обреновића: даривање цркава богослужбеним предметима и утварима*, Обреновићи у музејским и другим збиркама Србије и Европе 4, ур. А. Марушић, Горњи Милановац, 2017, 166; А. Костић, *нав. дело*, 179.

⁵⁹ Љ. Дурковић Јакшић, *Прослава петстогодишњице косовске битке...*, 21, 24.

помазује митрополит Михаило Јовановић, окружен архијерејима, ђаконима и званицама, док је сама унутрашњост цркве документарно приказана. Према овом цртежу Луис Тинир је урадио илустрацију за потребе француског листа *Le Monde illustre*, у којем је, под одељком *Србија*, 1889. године изашла вест о миропомазању краља Александра (слика 10).⁶⁰ Популарност Жиче као крунидбене цркве средњовековних и нововековних српских владара, довела је до тога да Тителбах 1889. године, након церемоније крунисања, изради и један акварел Спасове цркве са манастирским комплексом и идеализованом природом у околини (слика 11).⁶¹

Слика 10 Луис Тенир према В. Тителбаху, *Миропомазање краља Александра Обреновића у Жичи*, *Le Monde illustre*, Paris 1889.

⁶⁰ А. Костић, *нав. дело*, 181.

⁶¹ В. Тителбах, *Жича*, Галерија Матице српске, Нови Сад, инв. бр. 2851; М. Тодић, *нав. дело*, 324–325.

Слика 11 Владислав Тителбах, *Жича* 1889, ГМС/У 2851

Након миропомазања краља Александра, манастир Жича је наставио да игра важну улогу у његовим владарско-пропагандним програмима. После свечаности краљевог миропомазања, крунисање савремених српских владара у Жичи се у јавности посматра као поштовање и наставак средњовековне традиције.⁶² У таквој културној атмосфери, прожетој идејама историзма, донет је *Закон о оправци манастира Жиче* 31. јануара 1896. године, који потписује сам краљ Александар.⁶³ Уколико је раније, у време владе краља Милана, и било дилема у чију надлежност спада материјална потпора обнове манастира Жича – народа или државе, овим законом је званично њена оправка стављена у државне оквире и институционализована. Овај чин је био у потпуности у складу са европском културом историзма, у којој се држава и њен владар старају о најзначајнијим споменицима националне прошлости.⁶⁴ Закон је ступио на снагу одмах након потписивања од стране краља Александра и обнародован је 1896. године у *Србским новинама*, званичном гласилу Краљевине Србије. У члану 1. овог закона стоји: „Овлашћује се Краљевска влада да може на предлог министра просвете и црквених послова и министра грађевина, утрошити из државне готовине потребну суму за оправку манастира Жиче”. Даље се наглашава да је „министар просвете дужан постарати се, да се та оправка изврши с обзиром на уметничку и истористичку вредност манастира Жиче”.⁶⁵

⁶² Н. Макуљевић, *Уметност и национална идеја...*, 53.

⁶³ *Зборник закона и уредаба у Краљевини Србији, издатих од 1. јануара 1896. до краја исте године*, бр 51, Београд 1899, 67. Оригинал закона се налази у Државном архиву Србије: ДАС, МПС–Ц, 1896, Ф VI, Р 27.

⁶⁴ А. Костић, *нав. дело*, 183–184.

⁶⁵ ДАС, МПС–Ц, 1896, Ф VI, Р 27.

Након склапања брака 1900. године између краља Александра и Драге Машин, који је у српској јавности изазвао доста полемика и свеопште негодовање, краљевски пар је настојао да повећа популарност у народу и учврсти пољуљану власт кроз различите пропагандне активности. Једна од њих је била ктиторска и приложничка делатност усмерена ка бројним црквама и манастирима, међу којима су српски средњовековни манастири, а међу њима и Жича, имали посебно место.⁶⁶ Краљевски пар је посетио Жичу у септембру 1901. године, на свом пропутовању, и том приликом је у спомен на склапање свог брака поклонио манастиру два звона.⁶⁷

Закључак

Након проглашења Краљевине Србије, када су се стекли политички услови за то, јавила се идеја обнављања традиције крунисања српских владара у Жичи. Краљ Милан је својим активностима истакао идеолошки и историјски значај Жиче као крунидбене цркве и такорећи припремио терен да се у њој изврши чин миропомазања краља Александра. Свест о њеном значају довела је до тога да краљ Александар поред приложничке активности усмерене ка Жичи, потпише Закон о њеној обнови и заштити. Потоњи владар, Петар Карађорђевић, иако је, следећи традицију успостављену у време последњих Обреновића, миропомазан у Жичи, није показивао такво интересовање у својим приложничким и пропагандним активностима овом манастиру, што додатно истиче улогу краља Милана и краља Александра Обреновића у дугој историји манастира Жича.

THE SIGNIFICANCE OF THE ŽIČA MONASTERY AS A CORONATION CHURCH IN THE VISUAL CULTURE AND THE RULING IDEOLOGY OF KING MILAN AND KING ALEXANDER OBRENOVIĆ

Summary

Since the beginning of the 19th century Žiča Monastery has been revered as the first Serbian bishopric and coronation church. After the proclamation of Serbia for kingdom Žiča Monastery gained special importance in the ruling ideology of the kings Milan and Aleksandar Obrenović. Touring Serbia, after it was proclaimed the kingdom, King Milan Obrenović visited Žiča Monastery, one of the oldest Serbian monasteries and

⁶⁶ О приложничкој активности владарског пара више у: В. Даутовић, *Уметност и литургијски ритуал: богослужбени предмети у српској визуелној култури 19. века*, необјављена докторска дисертација, Универзитет у Београду, Филозофски факултет, Београд, 2020, 376–378.

⁶⁷ Ф. Каниц, *Србија. земља и становништво*, књ. 2, Београд, 1985, 11; Н. Макуљевић, *Црквена уметност у Краљевини Србији*, 22; А. Столић, *Краљица Драга Обреновић*, Београд, 2009, 133.

an ideologically important destination. In preparation for the king's arrival the people of Karanovac (later Kraljevo) proposed that his anointing should be performed in Žiča Monastery since it was known as the coronation place of medieval Serbian kings. In this way Žiča Monastery stood out as a traditional Serbian coronation church in the Serbian public sphere at that time. After visiting Žiča Monastery, which was then mostly in ruins, King Milan ordered its complete reconstruction. The king's initiative related to the reconstruction of Žiča Monastery placed it both within the framework of the ruling ideology and within the framework of the state's concern for national monuments of the past. The interest in Žiča Monastery as a coronation church, stimulated by Serbia being proclaimed the kingdom, led to the start of a new wave of its scientific study, which was accompanied by extensive visual production, in parallel with the ideas and efforts related to its restoration. The significance that Žiča Monastery was given during the reign of King Milan gained new dimensions with the arrival of King Aleksandar Obrenović to the Serbian throne. Žiča Monastery was chosen as the place for the anointing of the young king which took place in 1889. Since the monastery had not been yet fully reconstructed it needed to be adapted architecturally to receive a large number of visitors during the coronation. The ceremony of the anointing of King Aleksandar was accompanied by an appropriate visual production centered on the depiction of Žiča Monastery, which increased its importance and popularity in Serbian public life. After Aleksandar's anointing, the coronation of modern Serbian rulers in the monastery was seen as respect and continuation of the medieval tradition that gave legitimacy to the modern government. After the anointing of King Aleksandar, Žiča Monastery continued to play an important role in his ideological programs. The law on its restoration, passed on January 31, 1896, and signed by the king personally, gives testimony to this. With this law, the restoration of Žiča Monastery was institutionalized, and in accordance with European practice, taking care of it as an important national monument had become a priority of the state and its ruler. During his lifetime, king Aleksandar Obrenović also gave numerous gifts to Žiča Monastery. Serbian ruler Petar Karađorđević, although, following the tradition established during the time of the last Obrenović, anointed in Žiča Monastery, he did not show much interest in this monastery, which further highlighted the role of King Milan and King Aleksandar Obrenović in the long history of Žiča Monastery.